

Місаренко В.О., Музиченко В.О.

студенти;

Підгорна О.М.

*викладач основ загальної та медичної психології, практичний психолог,
Миколаївський базовий медичний коледж,
аспірант за програмою підготовки докторів філософії,
Криворізький державний педагогічний університет*

ПІДВИЩЕНА ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ПРЕДИКТОР ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НЕВРОТИЧНОГО АКЦЕНТУАНТА

Тривожність – індивідуальна психологічна особливість, що виявляється у схильності людини часто переживати надмірну тривогу без значного приводу.

«Стан тривоги виникає, коли індивід сприймає певний подразник чи ситуацію як ті, що несуть у собі актуально або потенційно елементи небезпеки, загрози, шкоди» (Ч. Спілбергер, 1983) [3].

Тривога – емоційний стан, коли людина очікує неприємних подій, відчуваючи при цьому неспокій. Тривожність – здатність людини відчувати та переживати тривогу; фізіологічно – ідентифіковувати та адекватно інтерпретувати поточний контекст у ситуації «тут і зараз». Тривожність – поліваріативна реакція, що розгортається у конкретному контексті (ситуативна, реактивна) і є нормою (поведінка здорового зрілого індивіда повсякчасно ситуативно виправдана) та може бути суб'єктивно ускладненою травматичним змістом події, після виникнення якої теперішнє та дійсність втрачають роль зовнішніх опор (особистісна): за Е. Шостром, «невротичний радикал характеру» має «особистість, яка все ще смакує маленькими шматочками неперетравлювані згадки та образи минулого» [4, с. 215].

Підвищена тривожність безсумнівно є фоновим фактором формування акцентуантів кількох типів, зокрема тривожного, дистимічного, збудливого, застрягаючого.

Акцентуація характеру, за Леонгардом, це щось проміжне між психопатією та нормою. На його думку, акцентуйовані особистості – це не хворі люди, вони – здорові індивіди зі своїми індивідуальними особливостями, потенційно здатними переходити в патологічний стан – спонтанний або стимульований преморбід. За більшої виразності цих рис вони накладають відбиток на особистість як таку і, зрештою, можуть набувати патологічного характеру, руйнуючи структуру особистості: «Описана досліджувана з дитинства страждає на тяжкий страх. Навіть незначна передбачувана небезпека викликала у неї потрясіння. На ґрунті тривожності розвинувся іпохондричний невроз. Причини його появи – смерть від інфаркту міокарда двох співробітників Е. та напади сильного серцебиття, що супроводжувались пітливістю» [3].

Відчуття страху у дитинстві може досягати крайнього ступеню. Такі діти мають ознаки тривожно-боязкого темпераменту, часто бояться темряви та самотності, грози, собак і навіть інших дітей, тому їх часто дражнять. Вони зрідка захищаються, що робить із них «козлів відпущення», тих, хто «викликає вогонь на себе».

У дорослих інші не викликають такого страху, як у дітей, втім, нездатність відстоювати власну позицію залишається. Такі люди боязкі, покірливі та невпевнені у собі, іноді – лякливі та збудливі.

Представникам цього типу властиві низька контактність, невпевненість у собі, мінорний настрій. Вони рідко вступають у конфлікти з навколишніми, відіграючи в них загалом пасивну роль. У конфліктних ситуаціях шукають підтримки і опори. Їхні позитивні риси – дружелюбність, самокритичність, виконавська дисципліна. Через свою беззахисність також можуть бути мішенями для жартів [3].

Особистості будь-якого із 12 описаних Леонгардом типів акцентуації характеру більш чутливі та підпадають під вплив середовища, мають підвищену готовність до порушень психіки та знижену резистентність у стресі, ніж інші індивіди. Якщо будь-яка проблемна, тривожна ситуація стає занадто складною для переживання, то поведінка такого індивіда відразу різко змінюється і протікає за типом домінування акцентуйованих рис: *«У нашому дитячому відділенні страх супроводжував його постійно, він боявся і обстежень, і шприця. Однак під час бесід був тямущим, не за літами кмітливим. З незначного приводу він ридав, у відчаї відразу ж ховався у будь-якому куткові. Навіть уві сні він бачив, як його дразнять та б'ють. У дитячому колективі Еккехард не виявляв адаптаційної здатності, іноді вчиняв блюзнірські витівки, скидався на не сповна розуму. Діти не хотіли його «прийняти». Під час дослідження інтелекту Еккехард, незважаючи на нормальні розумові здібності, виявив виключне безвір'я у власні сили. Вирішуючи задачі, був дуже старанним, але все валилося у нього з рук. Тільки-но траплялась дріб'язкова складність, він, ридаючи, відмовлявся продовжувати свої зусилля»* [3].

Засобами художньо-клінічного унаочнення роль фактору ↑ особистісної тривожності як предиктора неврозогенезу коректно показано на моделі «людина у футлярі» («Людина у футлярі», Чехов А. П.): *«Найкраще б, здається, зламати собі шию, обидві ноги, аніж стати посміховиськом; тепер-бо дізнається все місто, дійде до директора, попечителя, – ах, коли б чогось та й не трапилось! –* намалюють нову карикатуру <> *Коли він підвівся, Варенька впізнала його і, дивлячись на його смішне обличчя, зім'яте пальто, калоші, не розуміючи, у чому справа, вважаючи, що це він сам упав ненавмисно, не втрималась і розреготалася на весь дім: – Ха-ха-ха! І цим розкотистим, заливчатим «ха-ха-ха» завершилось усе: і сватання, і земне існування Белікова. Він уже не чув, що говорила Варенька, і нічого не бачив. Повернувшись до себе додому, він найперше прибрав зі столу портрет, а потому ліг і вже більше не вставав <> Він лежав під пологом, вкритий ковдрою, і мовчав; спитаєш його, а він тільки так чи ні – і понад ані звуку»* [8].

Персонажі І. Я. Франка часто зазнають інсомнії у формі безсоння, прокидаються уві сні, бачать видіння з жахами, що гнітюче впливають на них, рідше є сни, які не запам'ятовуються, але залишають тривожні сліди у пам'яті особи. Подібні сновізії сприяють погіршенню психічного та фізичного станів персонажа. Наприклад, жахливі образи, які зринають у сновізіях Ганки («Ріпник»), призводять до низки невротичних вибухів у її психіці: *«Скоро тільки троха згасне, щось таке їй привиджується, як не верескне, аж крізь уха*

прохапується. *І зараз зривається з постелі, десь-кудись біжить, утікає, аж по стінах дереться»* [5, т. 21, с. 56. Цит. за: 1, с. 75]. Сновидіння такого змісту наганяють на сновидця тривогу, провокують подальше безсоння, терзають душу, посилюють моральні страждання, як, наприклад, у невротичному анамнезі Миколи Кучеранюка («Терен у нозі»): «Я хотів заснути і разом тривожився, щоб ще раз не побачити такого сну» [5, т. 21, с. 377] та Спориша («Панталаха»), який «боявся сну і постановив собі не спати всю ніч» [5, т. 21, с. 270. Цит. за: 1, с. 75]. Франкових героїв переслідують у снах не тільки страшні події з минулого, а й імовірні страшні ситуації, які до того ж можуть повторюватися. Наприклад, Миколу Кучеранюка переслідують смерть хлопця як кошмарне видиво, що своєю чергою відбивається на формуванні нестабільної особистості: «Отакі гадки не покидали мене і помалу дійшли до того, що я не міг ані спати вночі, ані не мав спокою вдень і суятився як сновида» [5, т. 21, с. 384. Цит. за: 1, с. 78]. А згідно з теорією З. Фрейда, з «дитячими переживаннями пов'язані всі неминущі, несправджені інстинктивні жадання, що впродовж усього життя постачають енергію для утворення сновидь, і цілком можна припустити, що, маючи таку могутню силу, вони спромагаються витягти на поверхню матеріал навіть отих прикрих подій» [6; 7, с. 495. Цит. за: 1, с. 79].

«Він носив темні окуляри, фуфайку, у вуха закладав вату, і коли сідав на візника, то наказував піднімати верх. Одним словом, у цієї людини спостерігалось постійне та безупинне прагнення оточити себе оболонкою, створити собі, так би мовити, футляр, котрий усамітнив би її, захистив би від зовнішніх впливів. *Дійсність драгувала його (хтось Беліков, учитель грецької мови, мій товариш – Курсив – наш: О. П.), лякала, тримала у постійній тривозі, і, можливо, для того, щоб виправдати цю свою боязкість, свою відразу до теперішнього, він завжди хвалив минуле й те, чого ніколи не було; і давні мови, що він їх викладав, були для нього, ті ж калози та парасоль, куди він ховався від справжнього життя»* [8, с. 239]. «*Лягаючи спати, він укривався з головою; було жарко, душно, у зачинені двері стукав вітер, у пічці гуділо; чулись зітханні з кухні, зітханні зловісні... І йому було страшно під ковдрою. Він боявся, як би чого не трапилось, як би його не зарізав Афанасій, як би не залізли злодії, і потім усі ніч бачив тривожні сни, а зранку, коли ми разом йшли до гімназії, був нудний, блідий, і було видно, що людна гімназія, до якої він крокував, була страшною, огидною для всього його єства і що йти поряд з мною йому, людині за натурою самотній, було тяжко»* [8, с. 240].

Ознаки невротичного страху клінічно достовірно зображені в оповіданні А. Чехова «Страх». Так, маркери неврастенії Дмитра Петровича Сіліна заломлюються у контексті гротескно вираженої особистісної тривожності: «Що й казати, *страшні видіння, але страшне й життя. Я, голубчику, не розумію і боюсь життя. Не знаю, цілком можливо, я хвора, не сповна розуму, людина. Нормальній, здоровій людині здається, що вона розуміє все, що бачить і чує, а я ось втратив це «здається» і день-у-день отруюю себе страхом. Є хвороба – боязкість простору, так ось я хворий на боязкість життя»* [8, с. 228].

Вираженість невротичної продукції в поведінці й емоційному тлі більшою мірою залежить від внутрішнього стану і ризику гострих пролонгованих переживань суб'єктивно значимих стресових епізодів, а не від вимог конкретної соціальної ситуації. При керуванні своєю поведінкою і вираженні

емоцій акцентуанти невротичного профілю враховують свій автономний внутрішній стан, власні настанови і схильності більше, ніж спираються на інформацію про ситуаційну адекватність поведінки і стереотип емоційної експресії. Таким чином, низький рівень соціального самоконтролю вказаної групи спостереження аргументовано свідчить про тенденцію до самоізоляції («інкапсуляції») їх у ситуаціях, які суб'єктивно «не підходять». Подібний стиль неадаптованої поведінки в соціальному плані робить таких людей нестресостійкими, утруднює або внеможливлує вироблення адекватних механізмів психологічного захисту [4, с. 215].

Вважаємо, що акцентуант тривожного типу (з ознаками дистимії, збудливості, ригідного фону, підсиленого інтровертованістю як фактором невротичного преморбиду) Іван Палійчук – художньо досконало зімітована модель пацієнта невротичного профілю, який так «рафіновано» смакує травматичний біографічний матеріал на цвинтарі особистого життя, що не склалось... Отож, «великий жаль вхопив Івана за серце. Зразу його тягло скочити зі скелі у крутіж: «На, жери і мене!» Але потому щемлячий тусок погнав його в гори, далі од річки. Затуляв вуха, щоб не чути зрадливого шуму, що прийняв в себе останнє дихання його Марічки. Блукав по лісі, поміж камінням, в заламах, як ведмідь, що зализує рани, і навіть голод не міг прогнати його в село. Знаходив ожини, гогози, пив воду з потоків і тим живився. Потому щез. Люди гадали, що він загинув з великого жалю, а дівчата склали співанки про їхнє кохання та смерть, які розійшлися по горах. Шість літ не було чутки про нього, на сьомий раптом з'явився. Худий, зчорнілий, багато старший од своїх літ, але спокійний. Оповідав, що пастушив на угорському боці. Ще з рік так походив, а відтак оженився. Треба ж було газдувати...» [2, с. 37].

Отже, конкретним прикладом стрес-індукованої реакції, значимим предиктором якої виступає фактор особистісної тривожності, може бути модель психотравми Івана Палійчука: синдром втрати, супроводжуваний соматизацією душевної травми, на тлі якої зростає ризик суїцидальності. Суїцид компенсується у формі усамітнення та штучної посттравматичної амнезії (соціальна, емоційна, сенсорна депривація) і вирішується через катарсис (очищення і набуття життєвої енергії на лоні природи). Пролонгована часова і топографічна віддаленість від місця травматичних подій, а також створення нової соціальної – трудової – ситуації формально знижує чутливість до об'єкта травми. У загальній структурі художньо змодельованого стресового епізоду саме трудотерапія заміщує ядро травми. У світ людей, тепер уже маргінал, Іван Палійчук повертається «емоційним покручем» із очевидними ознаками клінічного емоційного зниження та змінами вольової регуляції поведінки (апато-абулічний синдром). І тільки з маржинкою він відчуває себе адекватно соціалізованою особистістю: «Тепер він мав коло чого ходити. Не був жадний багатства – не на те гуцул жиє на світі – саме плекання маржинки сповняло радістю серце. Як дитина для мами – такою була для нього худібка...» [2, с. 38].

Список використаних джерел:

1. Ворок Х. «Вона боїться тих мар пустих, що сплodiла вночі стриножена уява»: стан тривоги персонажа крізь призму онейричних видінь у прозі Івана Франка / О. Підгорна // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2015. – Вип. 62. – С. 73-84.

2. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Новели / М. Коцюбинський. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 8-65.
3. Леонгард К. Акцентуированные личности / К. Леонгард // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://royallib.com/read/leongard_karl/aktsentuirovannie_lichnosti.html#40960.
4. Підгорна О.М. Можливості клінічної демонстрації на етапі інтерпретаційного аналізу художнього тексту в умовах медичного ВНЗ / О.М. Підгорна // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство): збірник наукових праць / за редакцією О.С. Філатової. – № 2 (16), жовтень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2015. – С. 212-217.
5. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / І. Франко – К.: Наук. Думка, 1976-1986. – Т. 21.
6. Фрейд З. Бред и сны в «Градиве» В. Иенсена / З. Фрейд // Классический психоанализ и художественная литература [Электронный ресурс]. – СПб., 2002. – С. 16-35. – Режим доступа: http://www.e-reading.ws/bookreader.php/114752/Leibin_-_Klassicheskiii_psihoanaliz_i_hudozhestvennaya_literatura.pdf.
7. Фрейд З. Вступ до психоаналізу/ З.Фрейд; пер. з нім. П. Тарашук. – К.: Основи, 1998. – 709 с.
8. Чехов А.П. Черный монах: повести, рассказы / Антон Чехов. – М.: Эксмо, 2011. – 448 с.

Орел Г.В.

*вихователь гуртожитку,
ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж
імені І.Я. Франка»
Житомирської обласної ради*

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ПРИНЦИПАХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

В умовах сьогодення українська молодь потребує готовності до життя у відкритому європейському суспільстві, впевненості в тому, що вона може позитивно впливати на зміни у суспільстві. Орієнтація на європейську шкалу цінностей – пріоритет у вихованні громадянина-патріота України, який бере активну участь у модернізації суспільства і держави.

Досвід громадянського становлення студенти ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені І. Я. Франка» Житомирської обласної ради мають можливість отримати перш за все через розвиток демократичної культури, засвоєння принципів толерантності, формування необхідних громадянських та соціальних компетентностей. Випускник закладу має бути готовим до життя у відкритому сучасному європейському просторі.

У Методичних рекомендаціях з актуальних питань європейської інтеграції України наголошується, що поширення євроінтеграційних стратегій в українському суспільстві визначає головні напрями модернізації роботи з учнівською, студентською, батьківською та педагогічною громадськістю в основі якої – ідея всебічного й гармонійного розвитку особистості як найвищої загальнолюдської цінності. Вона передбачає постійне вдосконалення сутнісних